

BIBLIOGRAFIJOS TEORIJS SĄVOKA IR STRUKTŪRA

OSVALDAS JANONIS

Vienas iš bibliografotyros metodologijos uždavių yra šios mokslo srities žinių struktūros nagrinėjimas¹. Pastaruoju metu ypač svarbi tampa bibliografijos teorijos analizė — jos esmės, funkcijų, struktūros, metodų, funkcionavimo, raidos, santykio su bibliografine tikrove ir pan. tyrimas. Bibliografijos teorijos refleksija padeda geriau ją suprasti, apibendrinti jos kūrėjų metodologinį patyrimą, atskleisti trūkumus ir klaidas. Tirdami teorijos ir neteorinių mokslo komponentų tarpusavio santykių, galima objektyviau spręsti apie šiuolaikinės bibliografotyros lygį, nustatyti pagrindines jos tolesnės raidos kryptis. Svarbią reikšmę turi ir pačios teorijos sąvokos tyrimas, nes ji suprantama skirtingai. Spauldoje dažnai vartojami įvairiai traktuojami terminai — bendroji bibliografijos teorija, šakinės bibliografijos teorija, bibliografinės produkcijos teorija ir net bibliografinės priemonės teorija. Tarybinė bibliografotyra, ilgą laiką buvusi silpnai teoretizuota žinių sritis, paskutiniaisiais dešimtmečiais, formuodama ir vystydama bibliografijos teoriją, pasiekė svarbių laimėjimų. Naujasis jos raidos etapas šiandien verčia dar kartą aptarti šios sąvokos turinio klausimą.

Bibliografų ir bibliografotyrininkų kelių kartų sąmonėje bibliografijos teorijos klausimų, jos idealo samprata keitėsi. Dėl ribotos straipsnio apimties negalime išsamiau panagrinėti šio aspekto, tačiau pabrėšime, kad bibliografotyros istorija pateikia daug pavyzdžių, kai praeities veikėjai bibliografijos teoriją tapatindavo su visa bibliografotyra, su metodika, metodiką priskirdavo teorijai, nepakankamai vertindavo teorijos reikšmę ir pan.²

Svarbiausi bibliografijos teorijos refleksijos bandymai skirtini M. Briskmanui, E. Bespalovai, O. Koršunovui ir N. Lelikovai.

M. Briskmanas išvardijo bibliografijos teorijos sprendžiamas problemas³: tai bibliografijos dalykas, esmė ir specifika, principai, funkcijos ir uždaviniai, klasifikacija, santykis su kitomis disciplinomis bei praktinės veiklos sritimis ir kt. Toks bibliografijos teorijos „kontekstinis“ apibrėžimas vėliau labai paplito. Skirtinga teorijos sąvokos traktuotė, matyt, tapo M. Briskmano ir žurnalo „Sovetskaja bibliografija“ redakcijos ginčo priežastimi. 1958 m. žurnalas išspausdino straipsnį, kuriame teigė, jog „mūsų laikais jau galime kalbėti apie tarybinės bibliografijos teorijos įsitvirtinimą“⁴. Diskutuodamas

¹ Plačiau žr.: Янонис О. В. Проблемы и задачи развития методологии библиографоведения // Сов. библиогр.— 1984.— № 1.— С. 17.

² Леликова Н. К. Основные проблемы общей теории библиографии в трудах советских исследователей (1917—1941): Автореф. дис. канд. пед. наук.— Л., 1983.— 16 с.

³ Брискман М. А. Советская теория библиографии в 20-е—30-е годы // Тр. Ленингр. ин-та культуры.— 1961.— Т. 9.— С. 97—125.

⁴ О некоторых теоретических вопросах советской библиографии // Сов. библиогр.— 1958.— Вып. 50.— С. 4—5.

dėl šio teigimo, M. Briskmanas retoriškai pareiškė: „Čia viskas tiesiog apversta aukštyn kojom! Paprasčiausiai čia niekas neatitinka tikrovės! Be to, ir metodologiškai viskas stebina (. . .) Ne, jokių būdu negalima sutikti su tuo, kad tik „mūsų laikais“ galima kalbėti apie bibliografijos tarybinės teorijos įsitvirtinimą!“⁵ Autoriaus nuomone, bibliografijos teorija įsitvirtino ketvirtą dešimtmečio viduryje.

Kai kuriuos rekomendacines bibliografijos teorijos raidos aspektus savo darbuose nagrinėja E. Bespalova. Autorė sąmoningai siekia labiau atriboti teorijos ir metodikos problemas. Pasak jos, bibliografijos teorijos kompetencijai priklauso šios problemos: bibliografijos visuomeninė paskirtis (funkcijos), jos vidinė struktūra ir socialinis sąlygotumas, rūšinė struktūra, bibliografinės veiklos objektas, bibliografijos teorijos dalykas ir kt.⁶ Bibliografijos teorijos dalyku E. Bespalova laiko bibliografinę praktiką — jos dėsningumą, principus, rūšis, kryptis.⁷ Jos nuomone, 1975 metais bendroji bibliografijos teorija buvo pasiekusi sąlygiškai neaukštą lygį.⁸

Kandidatinėje disertacijoje⁹ N. Lelikova teorinėms problemoms priskyrė bibliografijos sąvokos apibrėžimą, bibliografijos teorijos ir praktikos tarpusavio santykį, bibliografijos rūšinę struktūrą, jos ryšius su knygotyra, t. y. tas problemas, kurios buvo sprendžiamos iki 1940 metų.

Mūsų nuomone, dabar būtina tiksliau ir griežčiau skirti teorines bibliografotyros žinias nuo kitų rūšių moks-

lių žinių. Reikėtų ne sudarinėti teorinių problemų „sąrašus“, o išsiaiškinti bibliografijos teorijos specifiką, jos esmę ir funkcijas.

Kad būtų aiškiau, trumpai aptarsime įvairių pažiūromų rūšių ir jo rezultatų specifiką.

Kaip žinoma, pažintinės veiklos tipai yra šitokie: kasdieninis empirinis, mokslinis empirinis ir teorinis. Mokslinės žinios yra empirinės ir teorinės, o aukščiausioji teorinių žinių forma — teorija.

Praktiko darbas tiesiogiai susijęs su mąstymo procesais, kuriuose aktyviai dalyvauja sąmonė. Taigi gaunama naujų duomenų apie bibliografinius objektus, procesus ir reiškinius. Tokio pažinimo rūšis vadinama stichiniu empiriniu arba kasdieniai pažinimu¹⁰. Jam būdinga tai, kad žinios gaunamos tiesiog iš praktinės veiklos; jos konstatuoja objektų išorines savybes ir ryšius, neturi reikiamos konceptualios išraiškos ir pan. Kasdieninės empirinės žinios egzistuoja kaip sprendimai, draudimai, receptai, patarimai, nurodymai ir pan. Gauti naujų mokslinių žinių — nėra tiesioginis praktinių tikslas. Kai kurie mokslinio darbo elementai, pasitaikantys bibliografo darbe, dar nereiškia, kad dirbamas mokslinis darbas. Tiesa, bibliografinės procedūros kartais padeda bibliografams daryti mokslines išvadas. Tačiau dėl bibliografijos specifikos jos paprastai priklauso ne bibliografotyrai, o kitoms žinių sritims (knygotyrai, mokslo tyrai ir pan.).

Tai, kas pasakyta, anaiptol neneigia kasdieninio pažinimo reikšmės. Pripa-

Брисман М. А. Указ. статья.— С. 121.

⁶ Беспалова Э. К. Теория рекомендательной библиографии в СССР: (Итоги, состояние, перспективы): Автореф. дис. . канд. пед. наук.— М., 1975.— С. 22 и др.

⁷ Беспалова Э. К. Некоторые проблемы развития теории рекомендательной библиографии // Сов. библиография.— 1975.— № 3.— С. 72.

⁸ Беспалова Э. К. Теория рекомендательной библиографии. — С. 2.

⁹ Леликова Н. К. Указ. автореф. дис.— С. 1.

¹⁰ См.: Гранин Ю. Д. Познание как социальный феномен // Социальное познание и некоторые проблемы исторического материализма.— М., 1984.— С. 9—14.

žinta, kad šis pažinimas yra vienas iš informacijos apie tikrovę gavimo būdų.

Mokslinėje literatūroje kasdieninė ir mokslinė pažinimo formos dažnai tapatinamos. Metodologiškai klaidinga ir terminologinio standarto nuolaida tiems praktikams ir bibliografyjininkams, kurie reikalavo bibliografiją (bibliografinę veiklą) apibrėžti kaip mokslinės praktinės veiklos sritį. Reikia išsamiai ir visapusiškai išnagrinėti teiginį, kad bibliografinės veiklos „negalima vienareikšmiškai kvalifikuoti kaip arba mokslinės, arba praktinės“¹¹. Jei taip darysime, daug sunkiau bus spręsti kitus klausimus, iš jų — metodologinius. Mokslinė pažinimo forma tiesiogiai realizuojama tik moksliniame darbe.

Mokslinio empirinio pažinimo tikslas — išaiškinti, apibendrinti, klasifikuoti ir sisteminti empirinius duomenis bei faktus pagal išorines charakteristikas, nustatyti tyrimo objektų tarpusavio ryšius, empirines priklausomybes, formuluoti empirinius dėsnius. Kylant mokslo teoretizavimo lygiui, gali atrodyti, kad tyrėjo empirinio darbo ne labai reikšmingas. Tačiau nėra jokio pagrindo menkinti jo svarbą, neigti tikslumą, nes neišvengtume įvairių neigiamų padarinių. Priešingai, jeigu empiriniai tyrinėjimai pateiks tokią medžiagą, kurios bibliografijos teorija nesugebės paaiškinti, jie taps svarbiu tolesnio teorijos plėtojimo akstiniu. Realioje tikrovėje mokslinis empirinis pažinimas turi ir kai kurių teorinio mąstymo elementų.

Bibliografių objektų, procesų ir reiškinių teoriniam pažinimui būdingas gebėjimas paaiškinti ir interpretuoti empirinę medžiagą, nustatyti loginius ryšius tarp apibendrinimų, sintetinti žinias. Teorinėje pažintinėje veikloje

tobulinamos konceptualios priemonės, kuriamos sudėtingos konceptualios struktūros, greičia bibliografotyros kalbos raida ir pan. Teorinės doktrinos ima tiesiogiai nebepriklausyti nuo empirijos. Teorių žinių jausminio akivaizdumo sumažėjimas, abstrakcijų gausumas, netradicinis mąstymo stilius ir buvo tas psichologinis barjeras, su kuriuo susidūrė dalis bibliografotyrių inku, ypač praktikų, pasirodžius O. Koršunovo monografijai „Bibliografijos bendrosios teorijos pradmenys“. Šios monografijos idealizacijų, abstrakčių objektų pasaulis parodė, kad teorijos pradmenų, ypač bibliografinės informacijos mikroteorijos, tiesioginiai ryšys su bibliografine praktika tapo ne toks akivaizdus.

Teorinis pažinimas pagimdė sąlygiškai savarakišką specifinę mokslinių žinių rūšį — žinias apie bibliografių objektų, procesų ir reiškinių esmę.

Cia pravartu dar sykį atkreipti dėmesį į tai, kad bet koks empirijos absoliuti imas teorijos atžvilgiu, ir atvirkščiai, nepagrįstas. Šiuo metu atliekamo tarybinės bibliografotyros raidos tyrimo sėkmė labai priklausys nuo to, kaip mokslininkai sugebės išryškinti bibliografotyrinio pažinimo mokslinio empirinio ir teorinio lygmenų dialektinę vienybę, atskleisti jų tarpusavio sąlygotumą. Drauge verta nurodyti, kad mokslinėje literatūroje nepakankamai pagrįstai teigiama, jog šiuo metu bibliografotyra iš empirinės raidos stadijos pereina į teorinę. Būtų tiksliau konstatuoti teoriinio pažinimo dominavimo empirinio atžvilgiu tendenciją.

Taigi šiandien pažinimo lygmenų tarpusavio santykiai bibliografotyroje tapo daug sudėtingesni. Keičiasi ir bibliografotyros ryšys su bibliografine

¹¹ Коршунов О. П. Проблемы общей теории библиографии: (Моногр.) — М., 1975. — С. 17.

praktika. Todėl būtina patikslinti daugelį literatūros, ypač mokomosios, teiginių.

Svarbiausias bibliografijos teorijos refleksijos bandymas — O. Koršunovo monografija „Bibliografijos bendrosios teorijos pradmenys“ Cia pabrėžta, kad teorijos „dalyko pagrindimas, nuoseklus turinio ir ribų nustatymas prasidėjo tik prieš 15—20 metų“ (1960—1965 m.— O. J.) ir kad „pačiu bibliografijos teorijos, kaip mokslinės disciplinos, egzistavimu iki šiol abejojama“¹². Gerai suvokdamas, kad bibliografijos teorija žengia pirmuosius žingsnius, O. Koršunovas ėmėsi sunkaus uždavinio — sukurti, jo žodžiais tariant, tikrą teoriją — vientisą ir neprieštaringą¹³. Bibliografijos bendrosios teorijos objektu jis laiko bibliografiją apskritai, o jos specialių skyrių objektais — atskiras bibliografinės veiklos rūšis, sritis¹⁴. Bibliografijos teorijos dalykas, O. Koršunovo nuomone, yra bibliografinės veiklos raidos ir funkcionavimo dėsnin-gumai, pagrindiniai principai, būklė ir bendrosios tobulinimo problemos¹⁵. Jis pabrėžė, kad teorijos dalykui priklauso ir kai kurie bibliografotyros aspektai¹⁶. Todėl nenuostabu, kad autorius nepripažino bibliografotyros metodologijos statuso. Pasak jo, svarbiausias bibliografijos teorijos uždavinys yra bibliografijos esmės (struktūros), jos raidos ir funkcionavimo dėsnin-gumų pažinimas¹⁷.

Dabar yra pagrindo suabejoti mokslinėje literatūroje labai įsigalėjusia teorijos, kaip visų teorinių žinių visumos, samprata. Teorijos ir turimų teorinių žinių tapatinimas nepakankamai pa-

grįstas. Jį turėtų pakeisti tikslesnė teorijos samprata.

Šiuolaikinis tarybinės bibliografotyros lygis toks, kad bibliografijos teoriją galima pripažinti aukščiausia teorinių bibliografotyros žinių forma. Ji yra gerai organizuota teorinių žinių sistema. Teorija tikrąja šio žodžio prasme galime vadinti tik O. Koršunovo bibliografijos bendrosios teorijos pradmenis. Į juos neįeinančios teorinės žinios tesudaro atskiras „saleles“. Tai jokia būdu nemenkina jų reikšmės ir neneigia egzistavimo teisės bei perspektyvų. Šių „salelių“ pagrindu ateityje gali atsirasti konkuruojančios bibliografijos teorijos.

Tiksliai traktuodami teorijos terminą, laikotarpį iki jos susiformavimo toliau vadinsime paieškos etapu (mokslo tyros terminas). Šiuo laikotarpiu teorinės žinios buvo pavienės, dalinės, padrikos, joms trūko vidinių loginių ryšių, **sistemingumo**.

O. Koršunovas pagrįstai teigė: „Visa šiuolaikinė bibliografotyra yra suma nuomonių, besiremiančių įvairiais daliniais požiūriais į realų bibliografinės veiklos sudėtingumą“¹⁸. Jo nuomone, bibliografotyra „dabar perpildyta loginių prieštaravimų.“¹⁹

Būtina pabrėžti, kad paieškos etapu buvo sukaupta reikšmingų teorinių žinių apie įvairias bibliografijos puses. Tačiau jos buvo nepakankamai konceptualiai išreikštos. Bibliografotyriškai, tiesa, nuolat siekė turimas žinias labiau sutvarkyti, naujas — derinti su jau turimomis ir pan. Tačiau sukauptos teorinės žinios negalėjo paaiškinti daugelio bibliografinės tikrovės faktų. Vie-

¹² Коршунув О. П. Указ. моногр.— С. 41.

¹³ Ten pat.— P. 41.

¹⁴ Ten pat.— P. 32—33.

¹⁵ Ten pat.— P. 32.

¹⁶ Ten pat.— P. 33.

¹⁷ Ten pat.— P. 51.

¹⁸ Ten pat.— P. 50.

¹⁹ Ten pat.— P. 51.

na iš svarbiausių priežasčių — pernelyg lėtas bendrųjų klausimų tyrimas. Į tai atkreipė dėmesį O. Koršunovas²⁰.

Pirmą kartą tarybinėje ir pasaulinėje bibliografotyroje jis pabandė sukurti bibliografijos teoriją tikrąja šio žodžio prasme. Ši teorija, grindžiama daugelio bibliografų ir bibliografotyrininkų pastangomis ir patyrimu, netiesiogiai apima jų pažintinės veiklos rezultatus. Siekiant generuoti mokslinio pažinimo rezultatus, reikėjo kritiškai apmąstyti, iš naujo apdoroti, integruoti turimą medžiagą. O. Koršunovas perėmė ir išvystė pavienes teorines žinias, sukauptas paieškos etapu, taip pat eliminavo dalį ankstesnių kartų mokslininkų ir praktikų rezultatų. Anksčiau gautų teorinių žinių ir dabartinių teorijos pradmenų perimamumas — štai kur glūdi pastarųjų jėga ir gyvybingumas. Anksčiau sukauptos žinios O. Koršunovui buvo ne tik pradinė medžiaga, atramos taškas, bet ir savo doktrinų patikrų imo priemonė. Kurdamas neprieštariną bibliografijos teoriją, autorius visas išsklaidytas žinias apie bibliografiją susiejo į visumą, paneigė ar savaip interpretavo, patikslino ar transformavo kai kurias anksčiau gautas išvadas. Atsisakydamas neesminių dalykų, O. Koršunovas apėmė ir interpretavo daug pavienių faktų, nušvietė naujus bibliografijos aspektus. Jo teorija, kurioje įveiktos empirinio pažinimo ribos ir atskleista slypinti bibliografinių objektų, procesų ir reiškinių esmė, padėjo atsakyti į daugelį paieškos etapu neišspręstų klausimų. O. Koršunovas atskleidžia bibliografijos vidinę esmę, vientisai ir sistemingai atkuria ją kaip sudėtingą visuomeninį reiškinį. Bibliografijos bendroji teorija nagrinėja bibliografijos dėsningumus, esmines ypa-

tybes bei ryšius ir abstrahuojasi nuo pavienių objektų bei realių situacijų. Šie laimėjimai liudija tarybinės bibliografotyros brandą, o tai reiškia, kad prasidėjo naujas bibliografotyros raidos etapas.

Kokia bibliografijos bendrosios teorijos pradmenų struktūra? Kur jos pradžia? Šią labai sudėtingą problemą O. Koršunovas taip pat sėkmingai išsprendė.

Bibliografijos teorijos pradmenų plėtotės pradžia yra elementari ląstelė — sistemos „dokumentas—vartotojas“ prieštaravimai. Autoriaus žodžiais tariant, „būtent jis (santykis „dokumentas—vartotojas“ — O. J.) yra tas „inkstas“, kuriame slypi visa būsima bibliografijos įvairovė, būtent jame reikia ieškoti bibliografijos, kaip visuomeninio reiškinio, būtinumo objektyvių prielaidų“²¹. Bibliografijos visuotinė esmė apibūdina sąvoka „bibliografinė (organizuota antrinė dokumentinė) informacija“ Ši kategorija suvaidino labai svarbų vaidmenį formuojant ir toliau plėtojant bibliografijos teorijos pradmenis. O. Koršunovas rašė: „Realaus bibliografinio proceso teorinis „atgaminimas“ yra nuoseklus „antrinės dokumentinės informacijos“ sąvokos sukonkretinimas („kondensavimas“) — ne tik bibliografijos teorinio pažinimo pradžia, bet ir rezultatas. Savo pirmine kokybe ši nesuskaidyta abstrakti bendroji sąvoka yra ir sąvokų sistema, teoriškai atspindinti esmingiausias (dėsningas) bibliografijos, kaip vientisо visuomeninio reiškinio, puoses“²². Be šios kategorijos, į bibliografijos teorijos pradmenų konceptualų branduolį įeina abtraksijos: „bibliografijos vidinė esminė rūšinė struktūra“, „bibliografinės informacijos pagrindi-

²⁰ Ten pat.— P. 64.

²¹ Коршунов О. П. Указ. моногр.— С. 51.

²² Ten pat.— P. 128.

nės visuomeninės funkcijos“, „bibliografinis visuomeninis poreikis“ ir kitos glaudžiai tarpusavyje susijusios sąvokos. Jos sudaro teorijos pradmenų pamatą, išreiškia pagrindinį jų turinį. Daug tiesioginės ir netiesioginės įtakos O. Koršunovo teorijai darė filosofinės kategorijos.

Cia pat pabrėšime, kad bibliografijos teorijos kalbą reikia toliau tobulinti, kruopščiai metodologiškai apmąstyti. Bibliografijos bendrosios teorijos pradmenų pagrindą sudaro bibliografinių objektų, procesų ir reiškinių atskyrimo nuo nebibliografinių principas. Jis teigia, kad „visais atvejais ir tose ribose, kuriose kalbama apie tam tikru būdu organizuotų žinių apie dokumentus (bet ne pačių dokumentų) kūrimą, jų pateikimą vartotojams ir panaudojimą paieškos, pranešimo ir rekomendavimo tikslais, susiduriame su bibliografinės prigimties reiškiiais“²³. Mokslineje literatūroje šis principas jau buvo deramai įvertintas, vaidino ir tebevaidina svarbų metodologinį vaidmenį. Galima teigti, kad jis padėjo visai bibliografotyrai tapti vientisesne mokslinių žinių sistema, patikslinti santykius su bibliotekotyra, informatika ir kitais mokslais. Atskyrimo (atribojimo) principu buvo susieti į visumą visi teorijos pradmenų elementai. Tam lemiamą įtaką darė filosofiniai ir bendramoksliniai principai.

Svarbiausią brandžios teorijos elementą sudaro dėsniai — esminis, pastovus, bendras, būtinas ir pasikartojantis tikrovės reiškiinių ryšys. D. Teplovas bibliografijos dėsniams skyrė mokslinių publikacijų eksponentinio augimo ir Bredfordo dėsnius. Šio sprendimo nepagrįstumas įrodytas monografijoje²⁴.

Atitikimų sistemoje „dokumentas—vartotojas“ optimalaus realizavimo (dvigubo atitikimo) dėsnį suformulavo O. Koršunovas²⁵. Didelis jo nuopelnas — nustatyti dėsingumai, atskleidžiantys bibliografijos istorinės raidos proceso nuoseklumą („paeiškinės ir komunikacinės funkcijų realizavimas genetiškai vyksta prieš įvertinančiosios funkcijos realizavimą“)²⁶. Sis ir kiti dėsingumai įgalina teigti, kad su jais susiję bibliografiniai reiškiniai vystosi pagal dėsnius, kuriuos pradeda atskleisti tarybiniai bibliografotyrininkai.

Siame straipsnyje negalėdami pagnagrinti bibliografijos bendrosios teorijos tolesnės plėtotės, pabrėšime, kad joje nuosekliai pereinama nuo vieno lygmens objektų (esmi io bendrojo — bibliografinės informacijos pagrindinių visuomeninių funkcijų struktūros) prie kito (empirinio konkretaus — atskirų bibliografinių objektų lygmens). Gauti teoriiai modeliai yra hierarchiškai susiję ir sudaro darnų bibliografijos teorijos pradmenų karkasą. Imponuoja teiginių išvestinumas — jie plėtojami nuosekliai sprendžiant tam tikrus teorinius uždavinius.

Trumpai panagrinėsime, kiek ši laikinė bibliografijos teorija (tiksliai jos pradmenys) atitinka kitus teorijai keliamus reikalavimus. Iš karto pasakysime, kad ji, kaip logiškai plėtojamas konceptualus bibliografijos modelis, yra nuosekliai ir neprieštaringa (bent jau dabartinių pažinimo lygmeniu). Bibliografijos teorijos pradmenys yra sistemingi, vientisai atspindi bibliografiją kaip sudėtingą visuomeninį reiškinį. O. Koršunovas stengėsi atsižvelgti į duomenis, apibūdinančius bibliografiją įvairiais požiūriais — struktūriniu mor-

²³ Коршунов О. П. Основы общей теории библиографии: Учеб. пособие. — М., 1978. — С. 32—33.

²⁴ Коршунов О. П. Указ. моногр. — С. 26—27

²⁵ Ten pat. — P. 95.

²⁶ Ten pat. — P. 112, 145.

fologiniu (bibliografijos sandara ir sudėtis), funkcinium, sisteminiu, genetiiniu. Abstrakcijomis ir apibendrinimais jam pavyko kompaktiškai atspindėti šią tikrovės sritį. Pridursime, kad šiuolaikiniai bibliografijos bendrosios teorijos pradmenys turinio atžvilgiu gali būti plėtojami toliau.

O. Koršunovo bibliografijos teorijos vientisumą garantavo daugelio metodologinių priemonių sintezė ir integravimas. Teorinės žinios organizuotos į visumą pagal dialektinės logikos principus. Bendra metodologinė autoriaus nuostata buvo požiūris į bibliografiją kaip į sudėtingą, diferencijuotą, konkrečiai istoriškai sąlygotą, vientisą, pastovios vidinės struktūros visuomeninį reiškinį, dėsningai funkcionuojantį besivystantį.

Kuriant teorinį bibliografijos modelį, svarbus metodologinis vaidmuo teko abstrahavimo, idealizavimo ir kitiems teorinio tyrimo metodams bei filosofinėms pažinimo priemonėms ir formoms. Autorius sumaniai pritaikė abstraktybės kilimo prie konkretybės metodą ir taip nustatė specifinius struktūrinius bibliografijos lygmenis.

Loginį teorijos pradmenų pamatą sudarė loginės kategorijos, taisyklės ir dėsniai. Kadangi jų objektas sisteminis, adekvačiausia jo atkūrimo priemonė tapo sisteminis požiūris. Visomis minėtomis pažinimo priemonėmis mokslinių žinių sistemoje bibliografija buvo atkurta kaip tam tikra vientisa visuma. Ateityje bendroji bibliografijos teorija, matyt, plėtosis daugiausia kaip bibliografinės veiklos teorija, todėl labai perspektyvus veiklos požiūris. Vaisingas buvo ir genetinis požiūris. Pavyzdžiui, pagrindiųjų bibliografinės informacijos funkcijų genetinė struktūra padėjo įtikinamai paaiškinti bendrosios bibliografijos santykių su specialiąja pobūdį.

Kurdamas bendrosios teorijos prad-

menis, autorius turėjo atsisakyti kai kurių bibliografotyrinio mąstymo standartų. Išryškėjo jo novatoriškumas, kūrybinis požiūris, intuityva ir puiki vaizduotė. O. Koršunovo teorijos pradmenys tapo gyvybingi, kadangi atitiko vieną iš pagrindinių kiekvienos teorijos reikalavimų — garantuoti sudėtingų problemų sprendimą. Drauge išryškėjo ir praeities bibliografų ir bibliografotyrininkų darytos klaidos.

Bibliografijos teorijos struktūra iš esmės atitinka jos objekto — bibliografijos sandarą, o kartu ir pagrindinį marksistinės atspindžio teorijos principą. Teorijos pradmenyse glūdi plačios aiškinamosios galimybės. Jie padeda paaiškinti daugelį bibliografijos savybių, bibliografinės sistemos komponentų ryšius, aptikti slypinčias bibliografinių reiškinų puses. Pradmenys pasižymi ir didelėmis interpretacinėmis galimybėmis. Jie atskleidžia pagrindinius bibliografijos, kaip sudėtingo visuomeninio reiškinio, prieštaravimus, padeda išsiaiškinti jos funkcionavimo ir vystymosi dėsnius. Nepaisant trumpo gyvavimo laikotarpio, teorijos pradmenys atliko ir atlieka svarbią metodologinę funkciją. Jie yra tolesnio bibliografinės tikrovės pažinimo priemonė. Deja, metodologinė šios teorijos funkcija dar nepakankamai išnagrinėta. Kokių didelių galimybių teikia O. Koršunovo teorija, rodo visa šiandieninė bibliografijos mokslinio darbo praktika. Nabejotinai didelės ir dar nepanaudotos visos euristinės teorijos galimybės, kurios realizuojamos daugelio dabartinių bibliografotyrininkų darbuose. Nagrinėjamų teorijos pradmenų vertė dar ir ta, kad jie tiesiogiai ar netiesiogiai atskleidžia strategines problemas, yra naujų problemų šaltinis. Pradėjusi naujas bibliografijos tyrimo kryptis, ši teorija smarkiai paveikė visos bibliografotytros raidą, bibliografinių disciplinų, ir ypač bendrosios bibliografotytros, dės-

tymo kokybę. Kai kurių teiginių gyvbingumą liudija tai, kad jie pradėti produktyviai taikyti informatikoje ir bibliotekotyroje.

Visas bibliografijos teorijos funkcijas šiuo metu dar sunku išvardinti. Jos aprašomąją, sisteminamąją, sintezės ir kitas funkcijas reikia specialiai tirti. Tai padės geriau suvokti šiuolaikinio tarybinės bibliografijos raidos etapo pobūdį ir ypatumus. Taigi galėtume teigti, kad O. Koršunovas buvo naujos paradigmos tarybinės bibliografotyroje pradininkas. Veikiamas jo idėjų, keičiasi mąstymo stilius, o tai — svarbiausias rezultatas.

Aišku, bibliografijos bendrosios teorijos pradmenys gali turėti ir trūkumų bei klaidų. Kai kurių teiginių koregavimas ar pakeitimas, išsamesnis bibliografijos aprašymas — tolesnio mūsų mokslininkų darbo uždavinys. Į teoriją teks įtraukti ir naujų žinių. Šis procesas paprastai būna skausmingas. Tai natūralus reiškinys: kiekviena atvira teorija gali kisti.

Svarbią vietą O. Koršunovo bibliografijos teorijoje užima bibliografinės informacijos mikroteorija. Spaudoje jau buvo pareikšta kai kurių nuomonių apie jos modifikavimą (pavyzdžiui, apie bibliografinės informacijos pagrindinių visuomeninių funkcijų triados papildymo būtinumą).

O. Koršunovo teorinės idėjos paskatino iš naujo peržiūrėti senus teiginius. Vėl iškilio bibliografijos rūšių problema. Reikia kruopščiai metodologiškai ir teoriškai išanalizuoti bibliografijos sąvokos plačiąją traktuotę, pagrįsti kai kurias naujas sąvokas ir jų turinį. Svarbu atskleisti prieštaravimus tarp bibliografijos bendrosios teorijos ir rekomendacinės bibliografijos teorijos ir pan.

Naujai interpretuojant bibliografijos teorijos sąvoką, reikia kitaip spręsti bibliografijos teorijos ir praktikos ry-

šių problemą. Tai metodologiškai, teoriškai ir praktiškai labai svarbu. Teorijos ir praktikos ryšius būtina tirti ne tik filosofiniu, bet ir specialiu moksliniu lygmeniu. Šiuo atveju teorijos ir praktikos vienybės, praktikos pirmumo teorijos atžvilgiu ir praktikos, kaip teorijos teisingumo kriterijaus, filosofiniai principai daro lemiamą metodologinę reikšmę.

Pastaraisiais metais bibliografijos praktikos ir teorijos tarpusavio ryšių problema tapo sudėtingesnė, kadangi stiprėja bibliografotyros teorizavimas (kartu didėja atstumas tarp jos teorinio ir kitų sferų) ir kokybiškai kinta bibliografinė praktika.

Akivaizdžių bibliografijos praktikos ir teorijos ryšių silpnėjimą pirmiausia nulėmė teorijos pokyčiai. Kaip jau buvo pabrėžta, atsakyta kai kurių įprastų jos modelių, sudėtingesnė ir turtinesnė tapo mūsų mokslo kalba, įtrauktos naujos abstrakcijos ir nuo empirijos sąlygiškai nepriklausomos teorinės konstrukcijos. Sumažėjo ir jausmi iš teorijos akivaizdumas.

Sprendžiant bibliografijos praktikos ir teorijos tarpusavio ryšių problemą, svarbu gerai suprasti bibliografų ir bibliografotyrininkų darbo ir mąstymo stilių specifiką bei skirtumus. Pastaruoju metu vyksta teigiami mokslo darbuotojų mąstymo stiliaus poslinkiai: mąstymas tampa abstraktesnis, siekiama griežtesnių teorinių doktrinų, vis plačiau įsigali sistemė orientacija, bibliografinės tikrovės dėsningos plėtotės idėja ir kt. Praktišką mąstymo stiliuje dar vyrauja „sveiko proto“ teorija, labai stiprias pozicijas užima empirija. Bibliografams dar stinga abstraktesnio mąstymo, jie neišvengia standartizmo, siauro praktikizmo, siekimo pripažinti tik tai, kas įprasta ir pan. Praktikai neretai jaučia stiprų psichologinį barjerą teorijai. Metodininkai dar prastai susipažinę su šiuolaikinės

teorinės minties laimėjimais. Dėl to nukenčia jų metodai ir darbas, pasisakymai, straipsniai.

Bibliografo ir teoretiko mąstymo prieštaravimai dar labiau apsunkena bibliografijos praktikos ir teorijos ryšius. Šiuo metu labai svarbu keisti praktikų, susiduriančių su išorinėmis bibliografinės tikrovės savybėmis ir ryšiais, mąstymą.

Taigi būtina sustiprinti bibliografijos teorijos poveikį praktikai. Abstrakčias teorines žinias reikia paversti konkrečiomis teorinėmis, operatyviau įtraukti į teoriją naujus bibliografinės praktikos faktus. Būtina ir toliau plėsti teorinį darbą, ryžtingiau pertvarkyti bibliografotyros metodikos skyrių, vadovaujantis pagrindiniais bibliografijos teorijos teiginiais. Reikėtų parengti populiarią bibliografijos teorijos

apybraižą praktikams, formuoti jų teisingą požiūrį į teoriją, toliau stiprinti teorinį ir metodologinį dėstomų aukštosiose mokyklose ir bibliotekų darbuotojų kvalifikacijos tobulinimo institutuose bibliografinių disciplinų aspektus, daugiau rašyti teorijos klausimais bibliotekinėje spaudoje, kiekvieną reikšmingesnę praktikų darbą įvertinti ir iš teorinių pozicijų. Specialių jų leidinių redaktoriams dažniau galėtų talkinti bibliografotyrininkai. Būtina toliau kelti visų grandžių metodininkų teorinę kultūrą, ieškoti naujų efektyvių bibliografijos teorijos ir praktikos ryšių stiprinimo formų. Laimėjimai, pasiekti šiame darbo bare, padės įgyvendinti uždavinius, kuriuos kelia bibliografijai ir bibliotekininkystei partija ir vyriausybė²⁷.

Vilniaus V. Kapsuko universiteto
Kauno vakarinio fakulteto
Biblioteki inkystės ir bibliografijos
katedra

[įteikta 1985 m. vasario mėn.

ПОНЯТИЕ И СТРУКТУРА ТЕОРИИ БИБЛИОГРАФИИ

ОСВАЛЬДАС ЯНОНИС

Резюме

Все большую актуальность в настоящее время приобретает анализ теории библиографии. Рефлексия над теоретическим разделом библиографоведения способствует его лучшему пониманию, вычлнению методологического опыта, накопленного его творцами, сознательному и своевременному выявлению недостатков и упущений в теории библиографии с целью ее дальнейшего совершенствования, получению более объективного представления о степени развитости современного библиографоведения, выявлению основных направлений его развития в целом. В статье представлены взгляды М. А. Брискмана, Э. К. Бес-

паловой, О. П. Коршунова и Л. Н. Леликовой на понятие теории библиографии, ее предмет задачи. Автор приходит к выводу, что в настоящее время необходимо более четко разграничивать библиографическое знание и знание других видов. Современный уровень развития советского библиографоведения позволяет квалифицировать теорию библиографии как высшую форму теоретического знания. В качестве теории, в прямом смысле этого слова, выступают начала общей теории библиографии, созданные О. П. Коршуновым. В статье дан анализ их структуры, рассмотрена связь теории библиографии с практикой.

²⁷ Interpretuojant bibliografijos teoriją, taip pat naudotasi leidiniu: **Майданов А. С.** Процесс научного творчества: Филос. методол. анализ.— М., 1983.— 207 с.

THE STRUCTURE AND CONCEPT OF THE THEORY OF BIBLIOGRAPHY

OSVALDAS JANONIS

S u m m a r y

M. Briskman's, E. Bespalova's, O. Korshunov's and L. Lelikova's viewpoint on the concept of theory concerning bibliography has been tackled. The theory of bibliography should be differentiated more strictly from other kinds of scientific information. The

author considers the theory of bibliography to be the highest level of scientific information. O. Korshunov's general theory of bibliography answers the requirement. The structure and the theory of bibliography and their interrelations are discussed in the article.